

УДК 027.7(470+571):316.3

Тетяна Гранчак,

д-р наук із соціальних комунікацій, зав. відділу НБУВ

Соціокультурний дискурс російських національних бібліотек як джерело визначення пріоритетних маркерів національної пам'яті

Стаття присвячена обґрунтуванню соціокультурного дискурсу російських національних бібліотек як джерела визначення пріоритетних для сучасної Росії маркерів національної пам'яті, аналізу змістовного наповнення бібліотечної діяльності, продукованих і поширюваних бібліотеками смислів як інструмента визначення вузлових акцентів концепту національної пам'яті, які створюватимуть у подальшому інформаційну основу національної свідомості.

Ключові слова: бібліотечно-інформаційна продукція, соціокультурний дискурс, національна пам'ять, національна самосвідомість, ідентичність, національні бібліотеки Росії.

Бібліотечна діяльність традиційно орієнтована на суспільні потреби, маркером яких є запити користувачів та державне замовлення, яке, з огляду на його впливовість, варто виокремити серед інших користувацьких запитів.

Відповідно, бібліотечна діяльність (зокрема, систематизація фондів, організація нових колекцій, комплектування новими документами тощо), як і бібліотечно-інформаційна продукція (створювані бібліотекою інформаційні продукти – бібліографічні покажчики, монографічні видання, віртуальні й традиційні виставки, бібліотечні заходи тощо), більшою або меншою мірою несуть на собі відбиток того концепту національної свідомості, який домінує у суспільстві, та/або визначений пріоритетним на урядовому рівні, що проявляється у певному соціокультурному дискурсі бібліотеки. Цей дискурс у підсумку визначає ті смисли, які «запам'ятовуватиме» користувач, і ті, що приречені на забуття і «стиратимуться» з національної пам'яті, трансформуючи відповідним чином національну свідомість. У подальшому, в процесі реалізації меморіальної функції, бібліотека має дедалі активніше опікуватися збереженням створених бібліотечно-інформаційних продуктів, а отже, і сформованого навколо них дискурсу та їх трансляцією від покоління до покоління, впливаючи таким чином на відтворення специфічного концепту національної свідомості.

У випадку продуктивного підходу до управління інформаційно-комунікаційними процесами суспільні очікування визначають державне замовлення й інформаційну політику бібліотеки, у випадку

маніпулятивного – навпаки, державне замовлення визначатиме політику бібліотеки і впливатиме, у т. ч. й через бібліотеку, на формування суспільних потреб і очікувань.

Отже, аналіз змістовного наповнення бібліотечної діяльності, продукованих і поширюваних бібліотекою смислів дасть змогу визначити ті вузлові акценти концепту національної пам'яті, які створюватимуть у подальшому інформаційний каркас, матрицю національної свідомості. Йдеться про те, яку пам'ять зберігатимуть і формуватимуть бібліотеки.

Різним аспектам функціонування інститутів-репрезентантів політики пам'яті – музеїв, архівів, бібліотек присвячені праці І. Матяш, Л. Левченко, Л. Чупрія, О. Салати, Н. Орлової, І. Дерев'яного, І. Ціборовської-Римарович, О. Вербіцької [20]. Утім, у цьому контексті малодослідженою залишається діяльність національних бібліотек, які є не лише осередком збереження зафіксованих у документованому вигляді ідейно-ціннісних орієнтирів національної спільноти, а й інституціями здійснення державної політики пам'яті.

Серед проблем, які потребують додаткової наукової уваги – питання соціокультурного дискурсу національних бібліотек. На сьогодні серед робіт у цій царині варто відзначити навчально-методичний посібник С. Бородіної і Т. Ключенко «Професійна культура бібліотекарів: бібліотечний дискурс. Теорія і практика реалізації» [2], в якому розглядаються проблеми методології дискурсу та можливості його застосування в бібліотекознавчих дослідженнях, поле соціокультурного дискурсу професійної культури бібліотекарів. Утім, автори

посібника зосередилися на проблемі застосування дискурсивного підходу до вивчення професійної культури бібліотекарів, тобто швидше на внутрішньо-бібліотечних аспектах, а не на особливостях взаємодії бібліотеки з іншими суб'єктами суспільного розвитку, такими як держава, громадськість, інші інформаційні інституції, окремі громадяни. Серед іншого це стосується і питань використання дискурсивного підходу до висвітлення особливостей участі бібліотек у процесі формування національної пам'яті та вироблення інформаційного підґрунтя для конструювання концептів національної свідомості.

У плані розкриття інтегрованості бібліотеки в різні дискурсивні поля привертають увагу праці Гері і Марі Редфорд (P. Gary and Marie L. Radford) [33], Пола Джегера (Paul T. Jaeger), Урсули Горхем (Ursula Gorham), Джона К. Бертога (John Carlo Bertot) і Ліндсі Сарін (Lindsay C. Sarin) [32], Коліна Елстеда (Colleen Alstad) і Ен Карі (Ann Curry) [31], в яких, однак, увага приділяється лише публічним бібліотекам.

Беручи до уваги стан наукової розробки питання, метою розпочатого дослідження, першу частину якого представлено у пропонованій статті, визначено обґрунтування соціокультурного дискурсу національних бібліотек як джерела визначення пріоритетних маркерів національної пам'яті, аналіз та висвітлення специфіки соціокультурного дискурсу різних національних бібліотек.

Враховуючи специфіку функціонування сучасного вітчизняного інформаційного простору, інтенсивні інформаційні впливи на нього з боку інфосередовища Російської Федерації, загострення відносин між Україною і Росією та реакцію російського суспільства на ці процеси, яка виявляється у підтримці більшістю росіян обраного Кремлем політичного курсу, пріоритетним, з точки зору очікувань і прогнозування, є, в першу чергу, аналіз соціокультурного дискурсу національних бібліотек Росії – Російської національної бібліотеки (далі – РНБ), Президентської бібліотеки ім. Б. М. Єльцина та Російської державної бібліотеки (далі – РДБ), які є найавторитетнішими бібліотечними інституціями РФ. Саме вони визначають та окреслюють основні інформаційні тренди.

Джерелами для дослідження стали сайти вказаних бібліотек. Його методологічною основою було обрано дискурсивний аналіз – як базовий, – соціально-комунікаційний, діалектичний, системний, функціональний, описовий та статистичний методи.

Основне завдання, яке вирішувалось у процесі дискурсивного аналізу, – визначення смислового навантаження, комплексу ідей і уявлень, за допомогою якого бібліотека як актор соціокомунікативного процесу бере участь у поясненні та конструюванні інформаційної реальності. При цьому в дискурс, який підлягав аналізу, ми включили не тільки ті ідеї, які були представлені відкрито, але й ті, котрі користувач міг отримати в результаті власної інтерпретації представленого контексту, а також інтенції, притаманні представленим текстам, орієнтовані на реалізацію певного результату (наприклад, легітимацію певної соціальної проблеми), що містять приховані (латентні) значення, контекст їх творення.

Дискурс – єдність двох сутностей: комунікації (динамічного процесу вербальної взаємодії між людьми) і тексту (тобто продукту та інструмента комунікації). За В. І. Карасиком, дискурс – «текст, занурений в ситуацію спілкування» [16, с. 5–6]. З одного боку, вся обробка дискурсивної інформації відбувається індивідуально і ґрунтується на таких загальних когнітивних процесах, як пам'ять, увага, свідомість, категоризація та ін. З іншого, дискурс – це соціальний феномен, «специфічна для конкретної культури й соціуму мовна реалізація, яка конструює певний “соціальний порядок”» [1]. При цьому важливим чинником, способом і рівнем соціального конструювання реальності є легітимізація смислів, соціальних інститутів та інших – їх розуміння, підтримка і сприйняття індивідами.

Бібліотеці як соціальному інституту властивий свій інституціональний тип дискурсу. Водночас у процесі здійснення своїх соціальних функцій (інформаційної, культурно-освітньої, ідейно-виховної та ін.) бібліотека бере участь і в таких дискурсах, як науковий, діловий, масово-інформаційний, політичний, соціокультурний, юридичний, рекламний та інші, виступаючи в ролі лідера-інтерпретатора, впливового актора, або, принаймні, попутника певного дискурсивного поля.

Здійснений аналіз соціокультурного дискурсу бібліотечних заходів та інформаційних продуктів (конференцій, презентацій, круглих столів, виставок, колекцій) національних бібліотек Росії дав підстави для висновку стосовно просування і підтримки ними ідеї «великої Росії», змістовне наповнення якої кумулюється з таких смислів, як давні історичні корені (ідея тотожності Русі й Росії), освітування й шанування імперських традицій (розширення кордонів держави, розквіт культури за

часів імперії, вшанування Романових та окремих державних, культурних діячів часів їхнього правління, «радянськість» у контексті переваг імперкості), великі перемоги (у Вітчизняній війні 1812 р., Великій Вітчизняній війні 1941–1945 рр.), завоювання і «повернення» Криму як вияв повернення колишньої могутності (КримНаш), позиціонування Росії як колиски «русского мира», який стоїть на захисті православ'я і є оплотом слов'янської єдності.

Найбільш концентровано такий підхід проявляється в соціокультурному дискурсі Президентської бібліотеки імені Б. М. Єльцина, що природно, з огляду на те, що метою її діяльності визначено виховання громадян у дусі поваги до ідей державності, громадянськості та патріотизму як основи національної самоідентифікації росіян [11, с. 349]. Зокрема, підрозділ «Події» розділу «Колекції» Президентської бібліотеки містить 10 колекцій, серед яких «У истоков российской государственности», «Династия Романовых. 400-летие Земского Собора 1613 года», «Отечественная война 1812 года», «Экспедиция русского флота к берегам Северной Америки (1863–1864)», «Память о Великой Победе», присвячені висвітленню російської історії в руслі офіційного підходу до питань походження Російської держави, піднесення її могутності в період правління династії Романових, героїчних перемог російського народу, розширення меж освоєних росіянами територій та їхнього впливу, таким чином, на інші народи [28].

Характерним є також наповнення підрозділу «Персоналії» в колекціях бібліотеки. Розділ містить 9 колекцій, з яких половина стосується державних діячів, пов'язаних саме з розквітом Російської імперії: імператриці Єлизавети Петрівни, М. М. Сперанського, П. А. Столипіна, а також загалом династії Романових [23].

Активно підтримуючи і просуваючи дискурс «великої Росії», бібліотека справляє вплив на формування в національній пам'яті маркерів російської величчя, оминаючи – «стираючи» – дискусійні, або й відверто непривабливі епізоди. В такий підхід вписується тлумачення Шевченка як «вихованця Росії», який у Росії «розкрив талант» і «здобув свободу» [29]; уславлення Лермонтова, яке стоїть в одному ряду із Сперанським, Столипіним, імператрицею Єлизаветою Петрівною і легко може інтерпретуватися саме в контексті розквіту Російської імперії, незважаючи на критику поетом царських порядків і те, що його перебу-

вання на Кавказі, де він загинув, було зумовлене саме агресивною імперською політикою; вшанування Ломоносова як символу піднесення російської наукової думки без врахування специфіки здобуття освіти і здійснення наукової діяльності для тогочасної Росії.

Показовим у цьому контексті є також підхід Президентської бібліотеки імені Б. М. Єльцина до формування колекції «Територія Росії», більшість документів якої відображає територію Росії часів імперії – найбільшу за площею (детальніше див. [12, с. 30–31]). Серед зібраних у колекції документів показовою є назва представленого циклу науково-популярних фільмів режисера І. Сидельникова «Русская карта» (СПб, 2001–2003, 2005 рр.), яка вже сама по собі «розмиває» сприйняття користувачем сучасних кордонів Росії, просуваючи ідею «русского мира» й на території держав, де є російські діаспори. У самому фільмі події, пов'язані із становленням сучасної Росії (власне, розпадом СРСР) в її нинішніх кордонах, інтерпретуються як катастрофа, подібна до природної, але з більш трагічними наслідками. Характерною, з позицій оцінки сучасних реалій, є й теза авторів фільму, що кордони Росії після розпаду СРСР «відсунулися» на схід і північ [26], яку можна вважати справедливою лише за умови ототожнення Росії з СРСР.

У цьому ж ключі варто розглядати організацію іншою національною бібліотекою Росії – РДБ – виставки із промовистою назвою: «Русская Америка: история освоения на русских картах» (19.11.2012–17.01.2013). Її автори так само надали перевагу означенню «руська», а не «російська», незважаючи на те, що представлені на виставці майже 50 карт і атласів висвітлювали історію освоєння північно-американських берегів саме російськими, а не руськими мореплавцями, вченими, купцями і промисловцями [9]. Що характерно, виставка була приурочена 200-річчю Форту Росс – російського поселення в штаті Каліфорнія, стосовно якого вже наступного року депутат Держдуми від фракції ЛДПР М. Дегтярьов направив запит до російського МЗС з проханням роз'яснити статус земель цього колишнього російського поселення, адже, на його думку, під час продажу ділянки у XIX ст. покупець не виконав умов договору, тому подальші угоди з перепродажу, розділу ділянки були неправомірні, і Росія досі має підстави вважати ці території своїми.

Примітно, що у повідомленні РДБ про виставку

зазначалось: «У 1841 році Форт Росс був проданий великому мексиканському землевласнику Джону Саттеру за 43 тисячі рублів сріблом, з яких він, до речі, недоплатив близько 37 тисяч. У 1850 році Форт Росс, разом з усією Каліфорнією, був приєднаний до США. А потім, у 1867 році, в період правління Олександра II, був підписаний договір про продаж Російською Імперією своїх американських територій США за 7,2 млн доларів. Про причини відмови від такого, здавалося б, дуже важливого проекту потрібно говорити окремо» [9].

Показово, що саме таким чином коментував президент Росії В. Путін територіальні питання й стосовно України: «Нагадаю, користуючись термінологією царських часів – це Новоросія, і цей Харків, Луганськ, Донецьк, Херсон, Миколаїв, Одеса не входили до складу України за царських часів. Це все території, які були передані Україні в 20-ті роки радянським урядом. Навіщо вони це зробили, Бог їх знає» [25].

Обґрунтуванню величч Російської держави слугує також ідея її походження з Київської Русі, просуванню якої сприяє виставка РДБ, присвячена «1150-річчю виникнення російської державності, «Да ведают потомки православных земли родной минувшую судьбу...» (23.10.–16.11.2012) [5]. Запропонована бібліотекою назва заходу всіляко інтегрується в «православний» дискурс сучасної Росії.

Експоновані документи представляють перших київських князів – Кия, Щека, Хорива, Олега, Ольгу, Володимира, Ярослава Мудрого як таких, що заклали основи російської державності. Саме в цьому контексті пропонується розглядати і Хрещення Русі, зведення таких видатних пам'яток давньоруської архітектури, як Софійський собор і Десятинна церква, заснування Києво-Печерської лаври тощо.

Президентська бібліотека Єльцина, зі свого боку, долучилася до відзначення 1150-річчя російської державності, організувавши у 2012 р. колекцію «У истоков российской государственности» [30]. До неї включено матеріали як з питань утворення та розвитку Давньоруської держави, так і історії самого свята. Показово, що святкування відбувається відповідно до указу від 21 серпня (2 вересня) 1852 р., підписаного імператором Миколою I, згідно з яким 862 рік отримав офіційний статус «вихідної події російської державності». Найвищий акт вказував «дотримуватися суворо літочислення преподобного Нестора і керуватися ним неухиль-

но в усіх навчальних закладах Міністерства народної освіти» [22]. Таким чином, фактично, сучасна Росія легітимізує законодавчу традицію імперських часів.

Колекція складається із «Загального розділу», який містить роботи загального характеру, що охоплюють історію Східної Європи від розселення слов'янських племен до перших століть існування Давньоруської держави; розділу «Джерела з історії Давньої Русі», де представлені як тексти джерел (насамперед різні списки і редакції Літопису Нестора), так і присвячені їм окремі дослідження і коментарі, матеріали, які містять відомості про слов'ян, аналіз давньоруської історії; розділу «Слов'яни та їх сусіди напередодні і в період утворення Давньоруської держави», де зібрано роботи, в яких розглядається етномовна спільність слов'ян загалом, їх етногенез, стосунки з іншими етнічними групами, ступінь взаємного впливу, різні точки зору стосовно виникнення державності у древніх слов'ян; розділу «Варязьке питання», де сконцентровано матеріали, в яких розглядається проблематика, пов'язана з походженням перших руських князів – варягів. При цьому виокремлюються роботи прихильників і критиків норманської теорії; розділу «Ювілеї святкування зародження російської державності», що містить дослідження, присвячені святкуванню в Російській імперії в XIX ст. 1000-річного ювілею зародження російської державності, офіційні документи, пов'язані зі святкуванням 1150-річного ювілею цієї події в Російській Федерації, а також зображення пам'ятної ювілейної монети, випущеної Банком Росії у 2012 р.; розділу «Давньоруська держава», укомплектованого матеріалами стосовно перших століть існування російської держави – з моменту зародження і до періоду міжусобиць [30]. Зміст представлених документів, а також структура самої колекції закладають інформаційне підґрунтя для підтримки в національній пам'яті росіян «давньоруського» маркеру і сучасного вибудовування на його основі концепту політичного міфу про «єдність братських народів», ідеї наступності офіційної історичної традиції та сприйняття центральної влади як основи розвитку спільноти.

Продовженням дискурсу «великої Росії» стала організація у 2013 р. РДБ у рамках відзначення 400-річчя дому Романових цілої низки заходів, присвячених комплексному розкриттю за допомогою бібліотечних фондів життя і діяльності цієї

династії*. Кількість виставкових заходів, які так чи інакше стосувались імператорської династії Романових, опосередковано свідчить про актуалізацію на державному рівні імперського дискурсу.

У цьому ж контексті варто розглядати, організоване 24 квітня 2014 р. Президентською бібліотекою ім. Б. М. Єльцина, представлення матеріалів, присвячених Олександру II – російському імператору, відомому як цар-визволитель, який дав свободу кріпосним селянам, під заголовком «Государь «слышал только один голос правды...» [10], та проведення РНБ 21 квітня 2015 р. творчої зустрічі з авторами книги «Императорская кухня, XIX – начало XX вв. Повседневная жизнь Российской императорского двора» [14].

Кримська проблематика, а саме обґрунтування правомірності «приєднання» Криму до Росії у 2014 р., інтеграція «кримських» смислів у загальноросійський інформаційний простір, також постійно присутні у заходах Президентської бібліотеки ім. Б. М. Єльцина (див. [12, с. 32–33]).

Цю тематику тримає у полі зору Російська національна бібліотека. Публікацію на своєму сайті повнотекстових версій регіональних енциклопедій, які становитимуть основу електронної енциклопедії російських регіонів «Вся Россия», вона розпочала саме з викладення енциклопедичного довідника «Севастополь», повний текст якого наданий для публікації Національним музеєм героїчної оборони і звільнення Севастополя, котрий випустив книгу у 2008 р. [4].

Не залишається осторонь цих питань і Російська державна бібліотека. 1–15 травня 2014 р. тут проходила виставка до 70-річчя звільнення Криму від німецько-фашистських загарбників, яка мала назву «За наш Севастополь, за солнечный Крым!» [6]. Зрозуміло, що займенника «наш» за нинішніх обставин невизнання факту приєднання Криму до

Росії більшістю країн світу могло б і не бути, утім він є. 9 травня – 19 червня 2014 р. тут функціонувала виставка картографічних видань «Крим: сторінки історії», на якій були представлені, як зазначається у повідомленні на сайті бібліотеки, «карти і атласи Криму від XVIII століття до наших днів» [7]. Утім, з опису виставки випливає, що представлені на ній експонати відображають Крим часів завоювання Росією – за часів імператриці Катерини II, а також радянського періоду – до входження півострова до складу України. Український період в історії Криму виставкою не охоплено. У повідомленні підкреслюється: «Крім безлічі старовинних карт і атласів, на виставці широко представлені картографічні видання радянського періоду – адміністративні карти 1920–30-х років, туристські плани і карти, а також сучасні картографічні видання» [7].

Російська пропаганда постійно мусує тезу, що Крим – це «споконвічна російська територія». Однак, до 2014 р. в національних бібліотеках Росії не проводилося жодного заходу, присвяченого цьому регіону. В РДБ перша виставка, присвячена кримській проблематиці, з'являється лише у травні 2014 р. У Президентській бібліотеці ім. Б. М. Єльцина «кримська» тематика стартувала у квітні 2014 р. презентацією на порталі установи альбому фотографій початку XX ст. («Виды Крыма = Vues de Crimée») [13].

Помітне місце у дискурсі «великої Росії» посідає героїзація історії з акцентуванням визначних перемог – перемоги у Вітчизняній війні 1812 р. та, безумовно, перемоги у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 рр. (далі – ВВВ), які були актуалізовані відповідно у 2012-му та 2015 р.

РДБ тільки на квітень 2015 р. було заплановано 11 заходів, присвячених ВВВ [24], – більше, ніж за весь час, починаючи з 2008 р. В Російській національній бібліотеці, в розділі новини, повідомлялося про п'ять квітневих заходів з відзначення 70-річчя перемоги у ВВВ – підготовку цифрової колекції «Ленинград в Великой Отечественной войне», презентацію книги «Дети войны. Народная книга памяти», відкриття виставки «Бессмертный подвиг Ленинграда», бібліотніч у РНБ «Военная Весна: К 70-летию Великой победы», тематичні «Бражніковські читання-2015» [21].

Останні були організовані з нагоди 70-річчя перемоги у Великій Вітчизняній війні. Водночас, як ідеться в повідомленні, «на засіданні було виголошено доповіді, присвячені давньоруській гімнографії, що оспівує мужність і відвагу воїнів, що

* Йдеться, зокрема, про наукову конференцію «Династія Романових в истории государства Российского» (22 березня 2013 р.), виставки «400 лет дома Романовых в российской периодике», «Портреты русских императриц XIX века в изданиях из фонда редких книг РГБ», «Начертания царственной десницы», «К 400-летию избрания Михаила Федоровича Романова на царство», «Книги из библиотек императорского дома Романовых в фондах Российской государственной библиотеки», «Православная Русь. Романовы», «Династія Романовых в почтовой открытке: дар А. А. Мелитоняна», «Романовы в цвете русской лубочной картинки», «Большой бал» в Царицыне, віртуальну виставку книг з палацових бібліотек дому Романових «Ex Libris».

боролися за Руську землю. Частина доповідей симпозіуму була пов'язана зі 1000-річчям кончини рівноапостольного князя Володимира, котрий став засновником російської християнської державності, і 1000-річчям подвигу його синів – святих страстотерпців Бориса і Гліба.

...Цього дня у відділі рукописів Російської національної бібліотеки відкрилися дві виставки, пов'язані з темою симпозіуму. На одній з них «Святые защитники Отечества в древнерусском певческом искусстве» представлені унікальні рукописні пам'ятки XV–XVIII ст., що включають співи на честь давньоруських воїнів, прилучених до лику святих» [3]. Отже, знову спостерігаємо спроби поєднання смислів героїчних перемог, радянського та «руського світу» із християнством у вигляді православ'я. Причому вписування перемоги у ВВВ у контекст «святого захисту» і «страстотерпців» сприяє міфологізації цієї події, з одного боку, і створює підґрунтя для його органічного поєднання з «православним» маркером сучасної російської ідентичності – з іншого.

У такому руслі цілком логічною виглядає тенденція до інтеграції радянського і православного дискурсів національними бібліотеками Росії. Показовим щодо цього стало відкриття 8 квітня 2015 р. у Президентській бібліотеці виставки «Русская Православная Церковь в годы Великой Отечественной войны». У повідомленні про подію зазначалося: «До світлого дня Пасхи, який цього року святкується 12 квітня, Президентська бібліотека підготувала рідкісну добірку наукових досліджень, які розкривають значення і розвиток Руської Православної Церкви під час Великої Вітчизняної війни. Ця тема сьогодні актуальна і в зв'язку з наближенням святкування 70-річчя Великої Перемоги» [27].

При цьому з названого переліку заходів варто виокремити проект зі створення книги «Діти війни. Народна книга пам'яті», оскільки він був спрямований на відтворення подій шляхом актуалізації спогадів їх учасників. У книзі – спогади дітей, які воювали у партизанських загонах, неповнолітніх в'язнів концтаборів, дітей Севастополя і дітей блокадного Ленінграда [15]. Утім, даний проект є, швидше тим винятком, який лише підкреслює правило.

Більш характерним для сучасного соціокультурного дискурсу російських національних бібліотек є інший випадок – інформація на сайті РДБ про виставку «Ни давности, ни забвения. По материалам Нюрнбергского процесса» (24 квітня –

22 червня 2014 р.) у контексті нинішніх подій. У повідомленні виставку охарактеризовано як «вельми актуальну», що обґрунтовується наведеним нижче висловлюванням голови комітету Державної Думи з безпеки та протидії корупції І. Ярової, яка, відкриваючи захід, ув'язала його актуальність з подіями в Україні. Зазначивши, що метою нападу на СРСР було знищення «нашої держави» (тут і далі виділення наше. – Т. Г.), якого не відбулось, оскільки «наш народ» був об'єднаний любов'ю до своєї Вітчизни (тут питання – який саме народ і яку саме державу має на увазі пані Ярова?). Чиновниця підкреслила, що протягом 23 років можна було спостерігати, як у країнах СНД «упроваджувались ідеологія зради своїх батьків і дідів, переписування історії. І сьогодні ми бачимо на прикладі України, що такі дії – це не лише постріл у минуле і глумління над мільйонами загиблих, це розстріл майбутнього. Причому, сьогодні це вже розстріл не віртуальний, а цілком реальний» [8].

Про усвідомлення бібліотекою своєї ролі у формуванні національної пам'яті та світоглядних позицій сучасників за допомогою бібліотечних фондів і участі у відповідному соціокультурному дискурсі свідчить організація і проведення установою 14–15 квітня 2015 р. Міжнародної наукової конференції «Румянцевские чтения-2015. Книга и историческая память (к 70-летию Великой победы)». У повідомленні про подію недвозначно визначається, що «мета «Рум'янецьких читань-2015» у рік 70-річчя перемоги радянського народу у Великій Вітчизняній війні: привернути увагу до проблем історичної та соціальної пам'яті, розглянути можливості літератури впливати на формування світоглядної позиції сучасників» [18].

Незважаючи на те, що ідеться про перемогу радянського народу, який, як відомо, не тотожний російському, на обговорення було винесено такі питання: «національна гордість і національна ідентичність у «дзеркалі» російської літератури»; «рік літератури як стимул залучення уваги до духовного спадку Росії»; «історична і соціальна пам'ять як основа збереження національної єдності». Крім того, були проведені круглі столи «Книга, яка перемогла ворога» та «Російська мова на просторі СНД».

У зв'язку з активним використанням російськими національними бібліотеками дискурсивної одиниці «Велика Вітчизняна війна» цілком доречно буде навести коментар Віктора Суворова: «Хто

придумав Велику Вітчизняну? Навіщо її виокремили з Другої світової війни? Придумав це товариш Сталін. А навіщо? А для того, щоб всі злочини початкового періоду Другої світової війни забути. Друга світова війна почалася поділом Польщі в 1939 році, цей поділ був здійснений не в імперській канцелярії, а в Кремлі. Гітлера там не було, там були товариші Молотов, Ріббентроп і Сталін. Вони поділили Польщу, і тим самим, розв'язали війну» [19].

Варто зазначити, що ще 2010 р. використовуваний РДБ дискурс суттєво відрізнявся від нинішнього. Наприклад, в інформаційному повідомленні про Міжнародну наукову конференцію «Победа над фашизмом в 1945 году: ее значение для народов СНГ и мира» від 8.04.2010 р. за авторством К. Шибяєвої термін «Велика Вітчизняна війна» зустрічаємо лише в назві Центрального музею Великої Вітчизняної війни [17]. Доречно процитоване в повідомленні гасло конференції «Ми перемогли разом!» підкреслює спільний характер перемоги над фашизмом і внесок у неї різних народів. А акцентування уваги на таких актуальних темах як: уроки війни і сучасні загрози миру; внесок народів Радянського Союзу у перемогу над фашизмом; пам'ять про війну і об'єктивне відображення її історії; досвід і цінності союзнитства; післявоєнний устрій світу і відданість ідеалам ООН – лише сприяли поширенню смислів необхідності збереження досягнутого після війни устрою світу, налагодженню взаємодії, співробітництва між народами й державами, об'єктивному підходу до відображення історії.

Нині ж, як засвідчує аналіз соціокультурного дискурсу національних бібліотек Росії, їхня інформаційна політика вибудовується відповідно до схваленого російською владою концепту «великої Росії» з такими маркерами національної пам'яті, як «Русь – Росія», «Велика Вітчизняна війна», православ'я, слов'янська єдність і «братерство» з іншими слов'янськими народами, героїчне переможне минуле, кордони в межах «русского мира» з необхідним уточненням «КримНаш».

Отже, беручи участь у реалізації сьогоденної державної інформаційної політики РФ, Президентська бібліотека ім. Б. М. Єльцина, Російська державна бібліотека, Російська національна бібліотека стають учасниками формування інформаційної основи для вибудовування викривленого концепту національної пам'яті росіян, згідно з яким Крим – це «спокоєвічні російські землі», Америка – «русская», Т. Г. Шевченко – «вихованець Росії», Росія –

переможець Великої Вітчизняної війни і т. п. Такий концепт закладає підґрунтя не стільки для розвитку держави і національної єдності, скільки для майбутніх міждержавних конфліктів.

Список використаних джерел

1. Богачевська І. В. Релігійний дискурс і релігійний ритуал [Електронний ресурс] / І. В. Богачевська // Мультиверсум. Філософський альманах. – К. : Центр духовної культури, 2006. – № 54. – Режим доступу : http://www.filosof.com.ua/Jornel/M_54/Bohachevska.htm. – Назва з екрана. – Дата перегляду : 26.04.2015.
2. Бородин С. Д., Ключенко Т. И. Профессиональная культура библиотекарей : библиотечный дискурс. Теория и практика реализации : учеб.-метод. пособие / С. Д. Бородин, Т. И. Ключенко. – М. : Литера, 2013. – 184 с.
3. Бражниковские чтения-2015 [Электронный ресурс] // Российская национальная библиотека. – 2015. – 23.04. – Режим доступа : http://www.nlr.ru/cms_nlr/vid_news_str.php?id=3140. – Заглавие с экрана. – Дата просмотра : 26.04.2015.
4. Вложена электронная копия энциклопедического справочника «Севастополь» [Электронный ресурс] / Региональные энциклопедии // Российская национальная библиотека. – 2015. – 18.03. – Режим доступа : http://www.nlr.ru/cms_nlr/obik/vid_news.php?id=3110. – Заглавие с экрана. – Дата просмотра : 8.04.2015.
5. Выставка «Да ведают потомки православных земли родной минувшую судьбу...» [Электронный ресурс] // Российская государственная библиотека. – Режим доступа : <http://www.rsl.ru/ru/s7/s381/2012/20127285>. – Заглавие с экрана. – Дата просмотра : 26.04.2015.
6. Выставка к 70-летию освобождения Крыма «За наш Севастополь, за солнечный Крым!» [Электронный ресурс] // Российская государственная библиотека. – Режим доступа : <http://www.rsl.ru/ru/s7/s381/2014/sevastopol>. – Заглавие с экрана. – Дата просмотра : 26.04.2015.
7. Выставка «Крым: страницы истории» [Электронный ресурс] // Российская национальная библиотека. – Режим доступа : <http://www.rsl.ru/ru/s7/s381/2014/thecrimeamaps>. – Заглавие с экрана. – Дата просмотра : 26.04.2015.
8. Выставка «Ни давности, ни забвения. По материалам Нюрнбергского процесса» [Электронный ресурс] // Российская государственная библиотека. – Режим доступа : <http://www.rsl.ru/ru/s7/s381/2014/nurnberg>. – Заглавие с экрана. – Дата просмотра : 26.04.2015.
9. Выставка «Русская Америка: история освоения на русских картах» [Электронный ресурс] // Российская государственная библиотека. – Режим доступа : <http://www.rsl.ru/ru/s7/s381/2012/20127331>. – Заглавие с экрана. – Дата просмотра : 8.04.2015.
10. Государь «слышал только один голос правды...» [Электронный ресурс] // Президентская библиотека имени Б. Н. Ельцина. – Режим доступа : <http://www.prlib.ru/events/Pages/Item.aspx?itemid=827>. – Заглавие с экрана. – Дата просмотра : 26.04.2015.

11. Гранчак Т. Бібліотека і політична комунікація : монографія / Т. Гранчак ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2012. – 481 с.
12. Гранчак Т. Формування бібліотеками національного інформаційного простору в контексті реалізації державної інформаційної політики / Т. Гранчак // Наукові праці Національної Бібліотеки України імені В. І. Вернадського / редкол. : О. С. Онищенко (голова), Г. В. Боряк, В. М. Горовий [та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. – К., 2014. – Вип. 39. – 488 с.
13. «Жемчужини» Кримського полуострова – на порталі Президентської бібліотеки [Електронний ресурс] // Президентська бібліотека імені Б. Н. Ельцина. – Режим доступу : <http://www.prlib.ru/events/Pages/Item.aspx?itemid=825>. – Загравіє с екрана. – Дата просмотра : 26.04.2015.
14. Императорская кухня, XIX – начало XX вв. Повседневная жизнь Российской императорского двора – Встреча с авторами книги [Электронный ресурс] // Российская национальная библиотека. – 2015. – 21.04. – Режим доступа : http://www.nlr.ru/cms_nlr/vid_news_str.php?id=3139. – Загравіє с екрана. – Дата просмотра : 26.04.2015.
15. К 70-летию Победы. – Презентация книги «Дети войны. Народная книга памяти» [Электронный ресурс] // Российская национальная библиотека. – 2015. – 16.04. – Режим доступа : http://www.nlr.ru/cms_nlr/vid_news_str.php?id=3132. – Загравіє с екрана. – Дата просмотра : 26.04.2015.
16. Карасик В. И. О типах дискурса / В. И. Карасик // Языковая личность: институциональный и персональный дискурс : сб. науч. тр. – Волгоград : Перемена, 2000. – С. 5–20.
17. Международная конференция «Победа над фашизмом в 1945 году: ее значение для народов СНГ и мира» [Электронный ресурс] // Российская государственная библиотека. – Режим доступа : <http://www.rsl.ru/ru/s7/s335/2010/s33559595962/>. – Загравіє с екрана. – Дата перегляду : 26.04.2015.
18. Международная научная конференция «Румянцевские чтения-2015. Книга и историческая память (к 70-летию Великой победы)» 14–15 апреля 2015 года [Электронный ресурс] // Российская государственная библиотека. – Режим доступа : <http://rumchten.rsl.ru/2015/info/mail>. – Загравіє с екрана. – Дата просмотра : 26.04.2015.
19. Мишковский В., Самохвалова Л., Якунов Е. Виктор Суворов: Мы еще увидим, как рухнет Россия [Электронный ресурс] / В. Мишковский, Л. Самохвалова, Е. Якунов // Укрінформ. – 2015. – 17.03. – Режим доступа : http://www.ukrinform.ua/rus/news/viktor_suvorov_mi_eshche_uvidim_kak_ruhnet_rossiya_1725036. – Загравіє с екрана. – Дата просмотра : 26.04.2015.
20. Національна пам'ять: соціокультурний та духовний виміри // Національна та історична пам'ять : зб. наук. праць [Електронний ресурс]. – Вип. 4. – К. : ДП «НВЦ «Пріоритети», 2012. – 296 с. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Ntip/2012_4/index.html. – Назва з екрана. – Дата перегляду : 8.04.2015.
21. Новости, события 28.03.2015 – 26.04.2015 [Электронный ресурс] // Российская национальная библиотека. – Режим доступа : http://www.nlr.ru/cms_nlr/index_news.php. – Загравіє с екрана. – Дата просмотра : 26.04.2015.
22. О коллекции [Электронный ресурс] // Президентская библиотека имени Б. Н. Ельцина. – Режим доступа : http://www.prlib.ru/Lib/Pages/statehood_0.aspx. – Загравіє с екрана. – Дата просмотра : 26.04.2015.
23. Персоны [Электронный ресурс] // Президентская библиотека имени Б. Н. Ельцина. – Режим доступа : http://www.prlib.ru/Lib/Pages/collections_persons.aspx. – Загравіє с екрана. – Дата просмотра : 26.04.2015.
24. Программа мероприятий РГБ (апрель 2015) [Электронный ресурс] // Российская государственная библиотека. – Режим доступа : <http://www.rsl.ru/ru/s7/programme/2015/april>. – Загравіє с екрана. – Дата просмотра : 26.04.2015.
25. Путин о юго-восточной Украине : Это «Новороссия» [Электронный ресурс] // Гордон. 2014. – 17.04. – Режим доступа : <http://gordonua.com/news/separatism/Putin-o-yugo-vostochnoy-Ukraine-Eto-Novorossiya-18739.html>. – Загравіє с екрана. – Дата просмотра : 26.04.2015.
26. Русская карта : [цикл научно-популярных фильмов : в 4 частях] [Электронный ресурс] / М-во культуры России и киностудия Леннаучфильм ; авт. сценария : Иван Сидельников, Валентина Гуркаленко ; реж. : Иван Сидельников ; оператор : Александр Якубовский ; продюсер : Татьяна Маслина. – [Санкт-Петербург] : Леннаучфильм, 2001–2005. – Фильм 1 / авт. сценария и реж. : Иван Сидельников. – Электрон. дан. (1 видео-файл : 323 Мбайтов). – 2001. – Продолжительность : 25 мин 56 с. – Режим доступа : https://www.youtube.com/watch?v=V_96sEAlnX4. – Загравіє с екрана. – Дата просмотра : 26.04.2015.
27. Русская Православная Церковь в годы Великой Отечественной войны [Электронный ресурс] // Президентская библиотека имени Б. Н. Ельцина. – 2015. – 10.04. – Режим доступа : <http://www.prlib.ru/events/Pages/Item.aspx?itemid=1237>. – Загравіє с екрана. – Дата просмотра : 26.04.2015.
28. События [Электронный ресурс] // Президентская библиотека имени Б. Н. Ельцина. – Режим доступа : http://www.prlib.ru/Lib/Pages/collections_events.aspx. – Загравіє с екрана. – Дата просмотра : 26.04.2015.
29. Тарас Шевченко – сын Украины, воспитанник России [Электронный ресурс] // Президентская библиотека имени Б. Н. Ельцина. – Режим доступа : <http://www.prlib.ru/events/Pages/Item.aspx?itemid=769>. – Загл. с экрана. – Дата просмотра : 8.04.2015.
30. У истоков российской государственности [Электронный ресурс] // Президентская библиотека имени Б. Н. Ельцина. – Режим доступа : http://www.prlib.ru/Lib/Pages/collection_statehood.aspx. – Загл. с экрана. – Дата просмотра : 8.04.2015.

31. *Alstad C., Curry A.* Public space, public discourse and public libraries [Electronic resource] / C. Alstad, A. Curry // *Libres: Library and Information Science Research Electronic Journal*. – 2003. – Vol. 13 – № 1. – Mode of access: http://libres-ejournal.info/wp-content/uploads/2014/06/Vol13_I1_pub_space.pdf. – Title from screen.

32. *Jaeger Paul T.* Public libraries, public policies and political processes : serving and transforming communities in times of economic and political constraint [Electronic resource] / Paul T. Jaeger, Ursula Gorham, John Carlo Bertot, Lindsay C. Sarin. – Lanham, Maryland : Rowman & Littlefield, 2014. – 180 p. – Mode of access : <https://naiconcapostnqig.wordpress.com/2015/04/16/read-or-download-publiclibraries-public-policies-and-political-processes-serving-and-transforming-communities-in-times-of-economic-and-political-constraint-ebook-online/>. – Title from screen.

33. *Radford Gary P., Marie L.* Libraries, Librarians and the Discourse of Fear [Electronic resource] / Gary P. & Marie L. Radford // *The Library Quarterly: Information, Community, Policy*. The University of Chicago Press. – 2001. – V. 71, – № 3. – P. 299–329. – Mode of access : <http://www.jstor.org/discover/10.2307/4309528?uid=3739232&uid=2129&uid=2&uid=70&uid=4&sid=21106589685593>. – Title from screen.

Стаття надійшла до редакції 9.07.2015.

UDC 027.7(470+571):316.3

Tetiana Hranchak,

PhD in Social Communications, head of the department of the Vernadsky National Library of Ukraine

SOCIO-CULTURAL DISCOURSE OF THE RUSSIA'S NATIONAL LIBRARIES AS A SOURCE TO DETERMINE THE PRIORITY OF MODERN RUSSIA NATIONAL MEMORY MARKERS

The article is devoted to the justification of social and cultural discourse of the Russia's national libraries as a source for the study of the priority national memory markers of modern Russia, analysis of substantive content of library activities, of meanings, that produced and distributed by libraries, as a tool for determining the nodal accents of concept of National Remembrance, which will continue to create an information base of national consciousness.

An analysis of the socio-cultural discourse of library activities and products (conferences, presentations, round tables, exhibitions, collections) of national libraries of Russia – National Library of Russia, Boris Yeltsin Presidential Library and the Russian State Library – showed the promotion and support by them in the information space the discourse of «Great Russia» with such meanings as deep historical roots (the idea of the identity of Russ and Russia), worship of imperial traditions (expanding the boundaries of the state, the flourishing of culture in the times of the empire, the worship of the Romanovs and individual public and cultural figures of the time of their rule, «Sovetskost» in the context of the benefits of imperia), the great victories (the victory in the Great Patriotic War, the Patriotic war of 1812), the conquest and the «return» of the Crimea as a manifestation of the return of the former power (KrymNash), positioning Russia as the cradle of the «Russian world», which is there to protect Orthodoxy and is a stronghold of Slavic unity.

It is proved that by participating in the promotion of the discourse of «great Russia», the Russia's national libraries become participants in the formation of information base for building a distorted concept of national memory of Russians, according to which the Crimea – a «native Russian land», America – russian, Taras Shevchenko – «a graduate of Russia», «Russia – winner of the Great Patriotic War», and so on. This concept provides the basis not for the future development of the state and national unity, but for the future of inter-state conflicts.

К е у о р д с: discourse, national memory, national identity, identity, national libraries of Russia.

УДК 027.7(470+571):316.3

Татьяна Гранчак,

д-р наук по социальным коммуникациям, зав. отделом НБУВ

СОЦИОКУЛЬТУРНЫЙ ДИСКУРС РОССИЙСКИХ НАЦИОНАЛЬНЫХ БИБЛИОТЕК КАК ИСТОЧНИК ОПРЕДЕЛЕНИЯ ПРИОРИТЕТНЫХ МАРКЕРОВ НАЦИОНАЛЬНОЙ ПАМЯТИ

Статья посвящена обоснованию социокультурного дискурса российских национальных библиотек как источника изучения приоритетных для современной России маркеров национальной памяти, анализу содержательного наполнения библиотечной деятельности, продуцируемых и распространяемых библиотеками смыслов как инструмента определения узловых акцентов концепта национальной памяти, которые в дальнейшем будут создавать информационную основу национального сознания.

К л ю ч е в ы е с л о в а: библиотечно-информационная продукция, социокультурный дискурс, национальная память, национальное самосознание, идентичность, национальные библиотеки России.